

A földrajzi mobilitás haszna és ára

A Magyarországon élő roma csoportok földrajzi mobilitási mintázatai a mentális egészség, szocioökonómiai státusz és személyes kapcsolathálózati struktúra vonatkozásában

Doktori tézisek

Ember Zsolt

Semmelweis Egyetem
Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola

Témavezetők: Dr. Pethesné Prof. Dr. Dávid Beáta, Ph.D. habil, egyetemi tanár
Dr. Huszti Éva, Ph.D. habil, egyetemi docens

Hivatalos bírálók: Szabóné Dr. Kármán Judit, Ph.D., egyetemi docens
Dr. Vingender István, Ph.D. habil, főiskolai tanár

Komplex vizsga szakmai bizottság:

Elnök: Prof. Dr. Falus András, DSc., professor emeritus, az MTA rendes tagja

Tagok: Prof. Dr. Füzesi Zsuzsanna, Ph.D. habil, egyetemi tanár

Dr. Balog Piroska, Ph.D., egyetemi adjunktus

Budapest
2025

1. BEVEZETÉS

A roma emberek életében mindig is alapvonásként volt értelmezhető a vándorlás, a földrajzi mobilitás, a költözés. Bár kezdeti vándorlásuk okaként a kutatók a menekülést jelölik meg (Szekeres, 2012), évszázados mobilitásuk mögött sajátos népi motívumok húzódnak. A roma emberek számára általánosságban véve is nagy jelentősége van a vándorlásnak, mely a letelepedett életmóddal sem szűnt meg: ők a világot a vándorló nézőpontjából szemlélik. Ezt az attitűdöt leginkább a szervezési-cselekvési sémákban meggyökeresedett és bármikor előhívható „autonómia elve” fejezi ki leginkább. (Elekes, 2021). A vándorlás sémái a nem vándorló csoportoknál is fennmaradtak a szokásokban, cselekvésekben, magatartásokban. Részben ez biztosítja kulturális folytonosságukat, valamint a szociokulturális ellentétek gyökereit is ez képezi. (Formoso, 2000)

A roma emberek kezdetektől kisebb csoportokban vándoroltak, különböző irányokban és országokon keresztül, így az eltérő történelmi hatások miatt különféle kultúrát, nyelvet, szokásokat, hagyományokat, valamint gondolkodásmódot és magatartást sajátítottak el (Chaudhuri-Brill, 2012; Nagy, 2019) – ez pedig fontos alapja lehet a csoportjaik közötti különbségeknek és a többségi társadalom értékeihez való viszonyulásuknak. Az eltérő vándorlási múlt tehát igen meghatározó hatással bírhat, hiszen az általában homogénnek gondolt roma populáció nem alkot etnikailag egységes népcsoportot (Cserti Csapó, 2003) – közös vonásuk az egyformaság és a változatlanság elleni küzdelem, valamint a más népektől való egyértelmű elhatárolódás (Elekes, 2015). Csupán egyfajta kulturális stílust, életstílust határozhatunk meg velük kapcsolatban (Piasere, 2000). Bizonyos jellegzetes szerkezeti kulturális törvényszerűségeik azonban léteznek: kultúrájuk fő funkciója az élet és a közösség megszervezése, a megélhetés biztosítása és társadalmi csoportjuk fenntartása. A roma csoportok mindig laza törzsszövetségekként, lokális egységként működtek, ezért csupán körzeti regionális romakultúráról beszélhetünk, ami etnikus színezetű, feudális típusú rurális kultúraként értelmezhető. (Csongor & Szuhay, 1992)

Számos csoportnevük van, melyek országonként és foglalkozásokként változóak (Piasere, 2002). A roma csoportok egymástól elkülönítik magukat, pl. népnevekkel – hazánkban leggyakoribbak a romungró, az oláh és a beás -, így a cigány/roma elnevezés csak általánosító lehet. Különböző elnevezésű csoportjaik térbelileg is elhatárolják magukat egymástól, és egyben a többségi társadalomtól is megkülönböztetik magukat. (Chaudhuri-Brill, 2012; Kemény, 2000) Számos elkülönülési forma létezik a romacsoportok között: pl. az endogám házassági szokások, vagy a térbeli elkülönülés egy adott településen, telepen, a

munkaszervezeti formákban, munkabrigádokban, vagy a munkásszállókon (Kemény, 2000). Az endogámia a csoportközi kulturális távolság egyik fenntartó eleme (Piasere, 2000). A csoportok között erős rivalizálás is folyik (Cserti Csapó, 2003). A változó etnikai alakzat vagyoni- és társadalmi különbségek kialakulásához vezetett körökben, ami táplálkozási és öltözködési szokásaik különbözőségében is megmutatkozik (Kemény, 2000).

A romungrók, a legrégebben Magyarországon élő roma emberek leszármazottai, akiknek ősei már a 15. század folyamán megjelentek a történelmi Magyarország területén.¹ A 14. században érkeztek, ők a leginkább asszimilálódott réteg (Cserti Csapó, 2003). Ők képezik a legnagyobb számú roma csoportot Magyarországon (71%). Ma már főleg csak a magyar nyelvet beszélik; régen a kárpáti nyelvjárást beszélték. Főleg kovácsok (szögművesek), sármunkások (vályogvetés-tapasztás), köztisztviselési munkások, zenészek, szórakoztatók voltak². Az oláh emberek (vlach-ok, vagy valx-ok) Havasalföldről (Wallachia) származnak (Chaudhuri-Brill, 2012). A 19. században emigráltak Magyarországra a mai Románia területeiről. Nyelvük a *romani* egy változata, amin érezhető a román nyelv hatása is. (Kahl & Nechiti, 2019) Magukat romnak, romának mondják (Cserti Csapó, 2003). A magyarországi roma emberek 21%-át alkotja arányuk (Kahl & Nechiti, 2019). Ők élnek a legmerevebb és legszigorúbb tradicionális szabályok szerint, melyek a társas kapcsolatokat és szerveződést egyaránt meghatározzák. Saját csoportjukat sokkal jobbnak látják más roma csoportoknál (Chaudhuri-Brill, 2012), mert ők „cigányos” életet élnek és nem próbálnak meg hasonlítani a többségi társadalomhoz – mint ahogyan sokan mások teszik a roma emberek közül. Az oláh emberek választják el magukat leginkább a többségi társadalomtól, életmód és értékrend tekintetében egyaránt (Kemény, 2000). A harmadik roma csoport képviselői, a beások, aranymosók voltak a 18. században az erdélyi, havasalföldi, román hegyekben (a *beás* szó is a román *baias*=bányász szóból származik³), később pedig ők lettek a kosárfonók és egyéb famunkások. Havasalföldön, Moldáviában és Erdélyben, rabszolgaságban és jobbágysorban éltek, vagyis a vándorló életmódot fel kellett adniuk. (Kahl & Nechiti, 2019) A Magyarországon élő képviselőik ősei Romániából érkeztek a 19. század végén és a 20. század elején (Marinkovic, 2008). A beások a magyarországi roma emberek 6%-át teszik ki és főleg Dél-Dunántúlon élnek (Baranya, Tolna, Somogy, Zala megyében), valamint Budapest környékén (Kahl & Nechiti, 2019).

¹ <https://ciganymisszio.reformatus.hu/hirek/a-magyarorszag-i-cigany-sag-alcsoportjai/>

² <https://ciganymisszio.reformatus.hu/hirek/a-magyarorszag-i-cigany-sag-alcsoportjai/>

³ <https://ciganymisszio.reformatus.hu/hirek/a-magyarorszag-i-cigany-sag-alcsoportjai/>

A roma emberek nemzetközi migrációját napjainkban számos kutatás vizsgálja, ám az országon belüli költözésük nem áll a tudományos kutatások fókuszában. A nemzetközi migráció folyamatát leginkább munkavállalási, pénzkereseti motivációk indítják be körükben, melyek megvalósulásai a jobb anyagi feltételek megteremtésével egyúttal a társadalmi mobilitást is szolgálják. A roma emberek migrációja leginkább átmeneti, cirkuláris jellegű, hiszen egy hosszabb időtartam után ismét hazatérnek: társas támogatásukat, rokoni kapcsolataikat nem veszítik el, folyamatosan tartják velük a kapcsolatot, sőt, külföldi munkavállalásukat is leginkább a rokoni kapcsolataik hálózatán keresztül információcsere útján szervezik meg. (Durst & Nagy, 2018; Durst, 2018; Virág, 2018)

Ezzel szemben, a belföldi földrajzi mobilitás során az egyének és családok nehézségekkel szembesülhetnek: ilyen pl. a társas támogatás elvesztése, vagy meglazulása, az új környezetbe való beilleszkedési nehézségek, az alacsony szintű lakókörnyezeti szocioökonómiai státusz és közösségi kontroll. (Hautzinger et al., 2014) Mindez a társadalmi integráció gyengülését is okozza, és a család, valamint a közösségek társadalmi tőkéjét jelentősen csökkenti, továbbá az érzelmi közelség kialakítása és az elköteleződés ellen hat (Dávid et al., 2020A). A migráció, a magában hordozott bizonytalanság által egy lelkileg megterhelő, váratlan krízishelyzet, mely konform és disszonáns érzéseket válthat ki az egyénből, a megváltozott élethelyzet pedig negatívan hathat a mentális egészségre is. Mindezt pedig az alacsony szintű önbecsülés és reziliencia, a nem normakövető magatartás, az alkalmazkodási problémák, az izoláció, a családi gondoskodás hiánya, a mentális betegségek és az alacsony szintű iskolázottság csak tovább súlyosbítják. Veszély lehet a migráció következtében fellépő szorongás, negatív jövőkép, az interperszonális kapcsolatok általi támogató kapcsolati háló létrejöttének hiánya is; az egyensúlyi állapotát elvesztő egyén pedig elszigetelődik, figyelme saját problémáira szűkül, és depresszív tüneteket mutat - a tanult tehetetlenség jegyeivel -, sokszor a kontroll elvesztésével járó impulzivitással társulva. Ugyanakkor, a mobilitási célterületen meglévő rokoni, ismerősi, baráti kapcsolati háló csökkenti a marginalizáció veszélyét. (Hautzinger et al., 2014)

A romacsoportok mind kulturális, mind életmódbeli téren jelentős eltéréseket mutatnak, ezért disszertációm célja a belföldi térbeli mobilitás (költözés) vizsgálata és a különbségek feltárása az egyes roma csoportok között a mentális egészség, a szocioökonómiai státusz és a kapcsolathálózati struktúra vonatkozásában. A roma népesség, mint hátrányos helyzetű kisebbség különösen sérülékeny társadalmi csoportot képez, így tagjai a földrajzi mobilitás minden jelzett nehézségével szembesülnek migrációjuk során. Ezért mobilitási mintázataik mentális egészséggel, szocioökonómiai státusszal és a személyes kapcsolathálózati struktúrával

kapcsolatos összefüggéseinek tudományos igényű feltárása és megismerése alapvető jelentőségű. Indokoltta teszi a vizsgálatot az is, hogy a magyarországi roma népesség számos társadalmi-gazdasági hátránnyal rendelkezik (alacsony szintű iskolázottság, magas szintű munkanélküliség), és fizikális-mentális egészség tekintetében szintén rossznak mondható állapotot tudhat magáénak (Forray, 2013; Szabóné, 2008, 2018; Bernát, 2019; KSH, 2021). Kiemelten fontos tehát a földrajzi mobilitásukkal járó veszteségek és nyereségek vizsgálata, és az ezen a területen adódó csoportbeli különbségek megismerése, összehasonlítása.

2. Célkitűzések

Disszertációmban egy nagymintás magyarországi kutatás segítségével vizsgálom a területi mobilitás hatásait. Egyrészt arra vagyok kíváncsi, hogy milyen tényezők motiválják a roma kérdezeteket lakóhelyük megváltoztatására, másrészt azt szeretném megtudni, hogy a lakóhelyi mobilitásnak milyen hatásai, előnye és hátránya, nyeresége és vesztesége van számukra, és ez hogyan függ össze a mentális egészséggel. Vizsgálatomat a három, legnagyobb magyarországi roma csoportra (romungró, oláh, beás) vonatkoztatva végzem. Az elemzett nagymintás adatbázis lehetőséget ad arra, hogy a roma népesség három alcsoportját vizsgáljam és hasonlítsam össze az adott kérdések mentén, azt állítva, hogy az egyes alcsoportok bizonyos szempontok szerint különböznek egymástól.

A csoportok közötti alapvető kulturális eltérések miatt ismernünk kell a csoportok földrajzi mobilitással kapcsolatos jellegzetességeit és eltéréseit is. Ez azért fontos, mert a vonatkozó szakirodalom szerint (Hautzinger et al., 2014; Elekes, 2017; 2021, Husz 2011; Ladányi et al., 2010; Kovács 2014) a költözés mentális kockázattal is jár, ami eltérő lehet a különböző szocioökonómiai státuszú, a társadalomba különböző szinten integrált és integrálódni szándékozó, valamint ahhoz eltérő networkkel kapcsolódó roma csoportok körében. Mindezek alapján, figyelembe véve, hogy milyen csekély tudással rendelkezünk jelenleg a különböző roma csoportok sajátosságairól, a következő hipotéziseket állítottam fel:

H1: A költözöttek és nem költözöttek között szignifikáns eltérés van a mentális egészség, a szocioökonómiai státusz és a kapcsolathálózati struktúra mentén, mely eltérés az egyes roma csoportokban külön-külön is kimutatható.

H2: A roma népesség mentális egészségi állapota, anyagi helyzete és támogató kapcsolathálózati jellemzői szignifikánsan befolyásolják a költözési szándékot és ez a hatás az egyes roma csoportokban külön-külön is kimutatható.

3. Módszerek

Az adatok egy 2019-ben lezajlott országos roma felmérésből származnak, amelyben a résztvevők saját magukat vallották roma származásúnak (N=570). A felmérést a Regionális, Intézményi Tudományos és Kutatási Etikai Bizottság hagyta jóvá (SE RKEB száma: 201/2018.). A roma etnikai csoportokra vonatkozó kutatói elvárásoknak megfelelően a mintában közel azonos arányban található a magukat romungrónak (36%), oláhnak (34%) és beásnak (30%) valló válaszadók. Kutatási cél volt, hogy mindhárom csoport közel azonos mértékben képviseltesse magát. A kutatás nem reprezentatív, így megállapításaim korlátozottan alkalmasak általánosításra. A kérdőíves kutatás résztvevőinek kiválogatása *hólabda módszerrel* történt. Az adatgyűjtés kérdezőbiztosok által valósult meg.

3.1 Mérészközök

Szubjektív egészségi állapot

A szubjektív egészségi állapotot a „*Milyen az Ön egészségi állapota általában?*” – kérdéssel vizsgáltam (ELEF, 2019). Az egyén szubjektív egészség-érzete kutatások által bizonyítottan megbízható mutatója az objektív egészségi állapotnak, és megbízhatóbban jelzi előre a halálozást is, mint bármelyik szűrővizsgálati eljárás (Kopp & Martos, 2011).

WHO-5 Jólét Index

A mentális egészséget a *WHO-5 Jólét Indexével* (5 tételes) mértem. A skála általános jólétet, közérzetet mér az elmúlt két hét folyamán. A magyar nyelvű változat validálása a Hungarostudy (Országos Lakossági Egészségfelmérés - OLEF; Cronbach' α = 0,85) 2002-es kutatása alapján készült (Susánszky et al., 2006). Kutatásomban a Cronbach α értéke 0,94.

Connor-Davidson Reziliencia Skála

A rezilienciát a 25 ítemes *Connor-Davidson Reziliencia Skálával* vizsgáltam. A skála a reziliens viselkedés mértékét vizsgálja. (Kiss et al., 2015) A kérdések azt mérik, hogy az egyénre az elmúlt egy hónapban mennyire voltak jellemzők az ítemek állításai. A skála magyar adaptációjában (Kiss et al., 2015) a Cronbach' α értéke 0,87, míg kutatásomban 0,98.

Patients Health Questionnaire („Kérdőív az Ön egészségi állapotáról”)

A depresszív zavarok megítélésére a PHQ-9 (Patients Health Questionnaire) kérdőívet használtam. A kérdőív kiválóan alkalmazható populációs felmérésekben a depresszió szűrésére. A 9 itemből 8 item lekérdezésére került sor (ELEF, 2019; Torzsa et al., 2009; Kósa & Bíró, 2018). A mérőeszköz validációjában (Kroenke et al., 2001) a Cronbach α értéke 0,89, kutatásomban pedig 0,92.

SES-index

A szocioökonómiai státusz mérésére létrehozott SES nevű változót négy, a családok anyagi helyzetét mérő itemből hoztam létre (Havasi & Kóczé, 2010).

Bizalmas kapcsolatok

A társas kapcsolatokat a mikrotársadalmi integrációt biztosító erős és a makrotársadalmi integrációt elősegítő gyenge kötések meglétével vizsgáltam. Az erős kötéseket a bizalmas kapcsolatok számával, illetve azon belül a rokon és nem-rokon bizalmasok számával, arányával mértem. („Ha az elmúlt fél évre gondol, kik azok az emberek, akikkel a fontosabb dolgait, problémáit, sérelmeit, panaszait megbeszélte?”)

Pozíciógenerátor

A gyenge kötéseket egy 21 foglalkozást tartalmazó listával mértem (pozíció generátor), melyen a megkérdezettnek jelölnie kellett, hogy ismer-e olyan személyt, aki az adott foglalkozást űzi. A felsorolt foglalkozásokat presztízsskála (21 tétel) alapján három csoportra osztottam (Janák, 2018): magas presztízssű foglalkozások, közepes presztízssű foglalkozások, és alacsony presztízssű foglalkozások.

Térbeli mobilitás

A térbeli mobilitás vizsgálatához a múltbeli költözést az „Azon a településen született, ahol most él?”- kérdéssel vizsgáltam, a költözés okainak megoszlását is jelezve, a jövőben tervezett költözést pedig a „Szeretne-e innen elköltözni?” – kérdéssel mértem, szintén jelölve ezen szándék motiváló tényezőit is. A kiindulópontot jelentő fő változókat a 3. táblázat tartalmazza. A válaszadók több mint fele azon a településen született, ahol most él (52%), azaz ők nem tekinthetők földrajzilag mobilnak. Akik jelenlegi helyükre korábban költöztek, vagyis

földrajzi mobilitást valósítottak meg, azok leginkább családi ok miatt költöztek (53,2%). A jelentős többség (63,6%) nem szeretne tovább költözni, akik pedig mégis, azok alapvetően a jobb lakáskörülmények reményében tennék azt (46,1%).

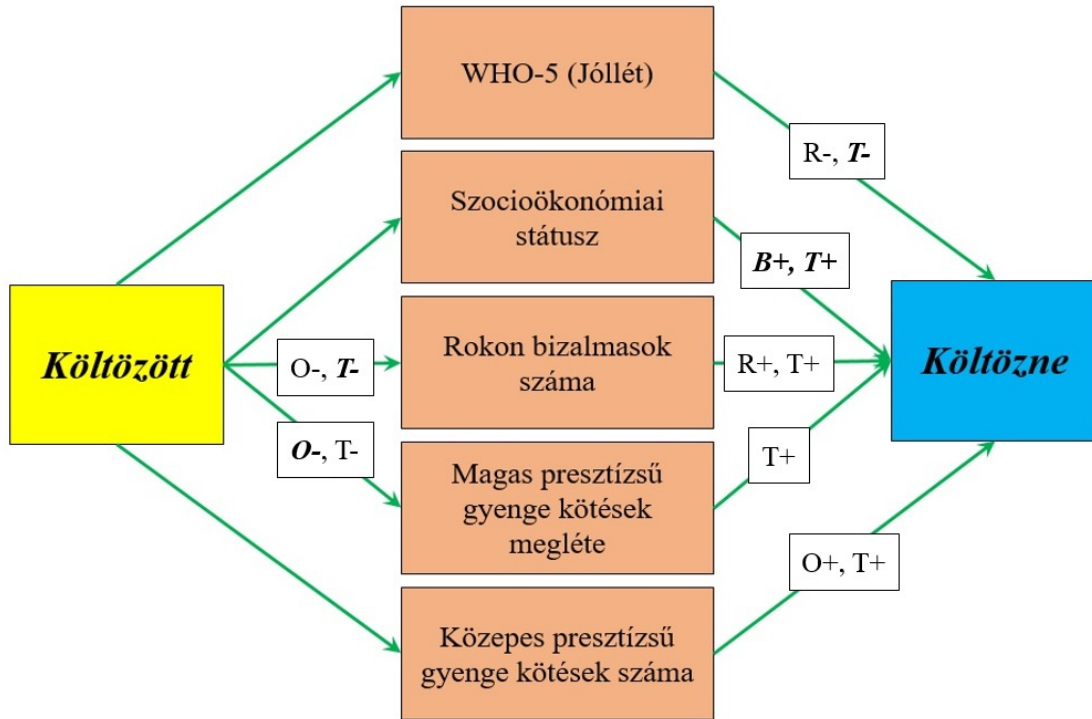
3.2 Statisztikai analízis

Mivel az egyes csoportok és alcsoportok elemszáma elérte a 30-at, a mintából számított statisztikák normál eloszlását a centrális határeloszlás-tétel alapján feltételeztem. Az alcsoportok átlagainak összehasonlításához varianciaanalízist (ANOVA) használtam, a homoszkedaszticitást a Levene-teszttel teszteltem. Minden esetben csak a variancia homogenitási tesztjének megfelelő parametrikus teszt eredményét mutatom be. A nominális változók közötti kapcsolatokat (a válaszok eloszlásának szimilaritását a különböző alcsoportokban) χ^2 -próba segítségével teszteltem. A válaszadók mentális egészségi, szocioökonómiai és kapcsolathálózati jellemzőit a korábbi költözés tényével és a költözési szándékra gyakorolt hatásukkal összefüggésben strukturális egyenletmodell segítségével vizsgáltam. Minden elemzés az IBM SPSS Statistics 25.0-s verziójával és a Stata 13.0-s verziójával történt, 5%-os szignifikancia-szint mellett.

4. Eredmények

A költözési szándékot és az azt befolyásoló tényezőket SEM – strukturális egyenletmodellezés – segítségével rendeztem modellbe. Az elméleti SEM-modellt mind a teljes mintára, mind pedig a három roma csoportra külön-külön is illesztettem. A modell csak a szignifikáns változókat tartalmazza, melyek a teljes minta esetében kimutatható hatással bírnak a végső függőváltozóra (vagyis arra, hogy a kérdezett tervez-e költözést). A vizsgált változók közül a WHO-5 (Jóllét), a SES, a rokon bizalmasok száma, a magas presztízsű gyenge kötések megléte, illetve a közepes presztízsű gyenge kötések száma bizonyult szignifikánsnak. A múltban történt költözés hatásának vizsgálatát lineáris regresszióval, míg a jövőbeni költözési szándékkal kapcsolatos összefüggéseket logisztikus regresszióval elemeztem. Az útelemzés első része többváltozós lineáris regresszió alapul (a korábban költöztek és a nem költöztek közötti különbségek a jóllét, a SES, a rokon bizalmasok száma, a magas presztízsű gyenge kapcsolatok megléte, a közepes presztízsű gyenge kapcsolatok száma mentén), a második része pedig egy logisztikus regresszióval modellezett kapcsolat, amelyben a lineáris regressziós modellek függő változóinak a költözési szándékra gyakorolt hatását modelleztem. Mivel az

összes változó egyszerre szerepel a modellben, az egymásra gyakorolt zavaró hatásukat kiküszöböltem, mert csak parciális hatásaik vannak jelen a modellben. (ld. 4. ábra, 6. táblázat)

1. ábra
SEM-modell⁴

⁴ Rövidítések jelentése: *R/B/O/T*: a Romungrók/Beások/Oláhok csoportjával / a Teljes mintával kapcsolatban a jelölt változók között szignifikáns összefüggés van; kiemelés: a legerősebb szignifikáns hatásokat jelöli.

1. táblázat SEM-modell az összefüggések ábrázolásában szignifikáns változókkal

	ROMUNGRÓ	OLÁH	BEÁS	TOTAL
<i>WHO-5 (Jóllét)</i>				
Költözött	-0,002 (0,980)	0,140 (0,050)	0,065 (0,397)	0,078 (0,065)
constant	3,163 (<0,001)	2,969 (<0,001)	2,831 (<0,001)	2,989 (<0,001)
<i>Szocioökonómiai státusz</i>				
Költözött	-0,025 (0,727)	0,139 (0,051)	0,061 (0,430)	0,064 (0,132)
constant	2,075 (<0,001)	1,822 (<0,001)	1,765 (<0,001)	1,892 (<0,001)
<i>Rokon bizalmasok száma</i>				
Költözött	-0,076 (0,308)	-0,176 (0,021)	-0,130 (0,111)	-0,132 (0,003)
constant	1,220 (<0,001)	1,456 (<0,001)	1,484 (<0,001)	1,380 (<0,001)
<i>Magas presztízsű gyenge kötések megléte</i>				
Költözött	-0,055 (0,435)	-0,252 (<0,001)	0,036 (0,635)	-0,092 (0,028)
constant	0,708 (<0,001)	0,782 (<0,001)	0,608 (<0,001)	0,694 (<0,001)
<i>Közepes presztízsű gyenge kötések száma</i>				
Költözött	0,098 (0,161)	-0,128 (0,071)	-0,056 (0,469)	-0,022 (0,600)
constant	2,656 (<0,001)	3,051 (<0,001)	2,742 (<0,001)	2,801 (<0,001)
Költözne				
<i>WHO-5 (Jóllét)</i>	0,708 (0,019)	0,823 (0,167)	0,855 (0,253)	0,807 (0,007)
<i>Szocioökonómiai státusz</i>	1,210 (0,125)	1,038 (0,777)	1,446 (0,007)	1,215 (0,008)
<i>Rokon bizalmasok száma</i>	1,367 (0,017)	1,023 (0,858)	1,196 (0,183)	1,170 (0,028)
<i>Magas presztízsű gyenge kötések megléte</i>	1,960 (0,142)	1,786 (0,195)	1,166 (0,753)	1,743 (0,033)
<i>Közepes presztízsű gyenge kötések száma</i>	1,140 (0,178)	1,220 (0,031)	1,121 (0,294)	1,155 (0,010)
constant	0,523 (0,300)	0,339 (0,108)	0,202 (0,011)	0,307 (0,001)

(A zárójelben lévő adatok a szignifikancia-értékeket jelölik. A lineáris regressziós modelleknél β -értékeket, a logisztikus regressziós modelleknél $Exp(B)$ -értékeket tüntettem fel. A szignifikáns értékeket kiemelve jelöltem a zárójelekben.)

4.1 A megvalósult költözés hatásai

A korábbi, befejezett költözés ténye nem volt jelentős hatással a válaszadók pénzügyi-gazdasági helyzetére, akár külön-külön, akár összességében vizsgáltam a három roma csoportot: nem volt jelentős különbség a korábban költözött és a nem költözött válaszadók pénzügyi helyzete között ($\beta = 0.064, p = 0.132$). Feltételezhetjük, hogy a költözés ténye nem változtat a válaszadók anyagi helyzetén, de azt nem tudjuk, hogy anyagi erőforrásaik a múlthoz képest változtak-e - például egy korábban munkanélküli személy elhelyezkedett, vagy szülési szabadságra ment, esetleg segélyt kapott azóta. És bár szignifikáns hatás ebből a szempontból nincs, az oláh csoportba tartozóknál egyfajta tendencia említésre méltó: náluk a szignifikancia-érték a hibahatár küszöbén volt ($\beta=0,139, p = 0,051$), ami arra utal, hogy a költözöttek anyagi helyzete rosszabb, mint a nem költözötteké. (Nagyobb minta esetén a hatás szignifikáns lenne.)

A mentális egészségben a korábbi költözés ténye alapján mutatkozó különbség nem szignifikáns a minta egészére nézve ($\beta = 0,078, p = 0,065$), sem pedig külön-külön vizsgálva (bár - ismét – az oláh emberek körében tendenciaszerű javulást figyelhetünk meg ($\beta = 0,140, p = 0,050$)).

A társas támogatás tekintetében a rokoni bizalmasok számában szignifikáns különbség ($\beta = -0,176, p = 0,021$) mutatkozik az oláh csoport esetében attól függően, hogy a válaszadó költözött-e vagy sem: azok, akik korábban költöztek, szignifikánsan kevesebb rokon bizalmassal rendelkeznek. Ez valószínűleg azt jelenti, hogy a nekik támogatást nyújtó rokon bizalmasaik korábbi lakóhelyükön maradtak, és a jelenlegi lakóhelyükön nem tudták pótolni ezeket az elsősorban érzelmi támogatást nyújtó társadalmi kapcsolatokat. A három csoportot együttesen vizsgálva, a korábbi költözés ténye alapján végzett összehasonlítás esetében az oláh csoporténál erősebb negatív szignifikáns hatást mutat a rokon bizalmasok száma ($\beta = -0,132, p = 0,003$): a korábban költözötteknek lényegesen kevesebb rokon bizalmasuk van (valószínűleg ugyanabból az okból kifolyólag, amit az oláh csoporttal kapcsolatban feltételeztünk).

A gyenge kötéseket biztosító társas támogatást vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a három csoport közül a múltbeli költözés csak az oláh csoport esetében szignifikáns ($\beta = -0,252, p < 0,001$) arra vonatkozóan, hogy jelenleg ezek a válaszadók ismernek-e magas presztízsű szakmát űző embereket. Az eredmények azt mutatják, hogy a korábban elköltözöttek között szignifikánsan kisebb arányban vannak azok, akiknek magas presztízsű kapcsolatuk van. A három csoportot együttesen vizsgálva ismét negatív irányú szignifikáns hatás állapítható meg ($\beta = -0,092, p = 0,028$).

A korábbi költözéssel kapcsolatos közepes presztízsű ismerősök jelenléte vagy hiánya nem mutatott szignifikáns kapcsolatot a három roma csoport tekintetében, akár külön-külön, akár együttesen vizsgáltuk őket ($\beta = -0,022, p = 0,600$). Ez azt jelentheti, hogy az oláh emberek körében a rokoni kapcsolatok száma és a magas presztízsű ismerősök jelenléte sokkal erősebb hatású, mint a közepes vagy alacsony presztízsű ismerősök esetében, és az utóbbiak csökkenő száma számukra a múltbeli költözés motivációját eredményezte. (Ember et al., 2023)

4.2 A költözési szándék különbségei

A jövőbeli költözési szándékot vizsgálva jelentős különbségeket figyelhetünk meg a három roma csoport között. A beások körében azok, akik költözni szeretnének, szignifikánsan kedvezőbb társadalmi-gazdasági helyzetben vannak ($\text{Exp}(\beta) = 1,446, p = 0,007$), és a három roma csoportot együttesen vizsgálva ugyanezt figyelhetjük meg ($\text{Exp}(\beta) = 1,215, p = 0,008$). A romungrók körében azok esetében, akik költözni szeretnének, a mentális jóllét alacsonyabb szintje ($\text{Exp}(\beta) = 0,708, p = 0,019$) és a rokon bizalmasok magasabb száma ($\text{Exp}(\beta) = 1,367, p = 0,017$) bizonyult szignifikánsnak. Végül az oláh emberek esetében, a közepes presztízsű szakmát űző személyekkel való ismeretségeik száma szignifikánsan meghatározza ($\text{Exp}(\beta) = 1,220, p = 0,031$), hogy szeretnének-e költözni vagy sem. A három roma csoportot együtt vizsgálva, a jövőbeli költözési szándéokra az elemzésben megjelenő összes változó szignifikáns hatású volt (WHO-5 (Jóllét) – $\text{Exp}(\beta) = 0,807, p = 0,007$; SES – $\text{Exp}(\beta) = 1,215, p = 0,008$; rokon bizalmasok száma – $\text{Exp}(\beta) = 1,170, p = 0,028$; magas presztízsű, gyenge kötésű ismeretségek megléte – $\text{Exp}(\beta) = 1,743, p = 0,033$; közepes presztízsű, gyenge kötésű ismeretségek száma – $\text{Exp}(\beta) = 1,155, p = 0,010$). (Ember et al., 2023)

5. Következtetések

A teljes mintára vonatkoztatva a múltban költöztek esetében elmondhatjuk, hogy körükben a rokon bizalmasok alacsony száma a jellemző. A roma közösségek alapvetően véve összetartó közösségek, ahol a javak elosztása és egymás segítése iratlan törvény és az altruizmuson alapszik. A szükségét szenvedőket a helyi közösség, de főként a rokonok, és leginkább a közeli rokonok segítik, támogatják. Ezért, ha valakinek sérül ez a bonding-típusú kapcsolatrendszer, akkor valószínűleg megnő az esélye annak, hogy más településre költözzön.

A romungró válaszadók esetében a költözéshez *push* faktornak bizonyult a mentális jóllét alacsonyabb szintje, vagyis, a „jól érzem magam” állapotának hiánya, valamint az, ha

rendelkezésre áll a költözés kivitelezéséhez a rokonok által biztosított társas támogatás. Ezzel szemben múltbéli költözésük és jelenlegi jóllétük között nincs összefüggés. A költözési szándék a romungróknál a legmagasabb, ami tükrözheti azt is, hogy a romacsoportok közül ők azok, akik a legrégebben élnek Magyarországon és a leginkább igyekeznek a többségi társadalomba integrálódni. Ezen törekvéseiket azonban a többségi társadalom tagjai – leginkább negatív tapasztalataik miatt - sokszor elutasítják, így ők folyton a helyüket keresik a tér dimenziójában is. Az erős rokoni támogatás megléte esetükben növeli a költözési kedvet, hiszen annak megléte a lakóhelyen kívül is támogatást biztosít számukra. Ez annál is fontosabb, mert a költözés során elveszíthetik társas támogatásukat és elszigetelődhetnek, ami negatívan hathat a mentális egészségükre.

Az oláh válaszadók esetében azt mondhatjuk, hogy minél inkább beágyazottabbak a társadalomba, vagyis minél több közepes presztízsű gyenge kötéssel rendelkeznek, melyek biztosítják számukra a makrotársadalmi kapcsolódást, annál inkább szeretnék elköltözni jelenlegi lakóhelyükről. Közülük, akik a múltban, költöztek, jellemzően kevesebben rendelkeznek magas presztízsű gyenge kötésű ismeretséggel. Ennek fő oka az lehet, hogy régebbi lakóhelyükön nem tudtak a pénz- és a munkalehetőség formájában jelentkező helyi erőforrások elosztásában központi szerepet játszó polgármesterrel, illetve önkormányzati képviselővel jó viszonyt kialakítani és fenntartani. A romungrókkal szemben a megkérdezett oláh emberek, akik roma vonásaikat a leginkább igyekeznek megőrizni, és kulturálisan (a roma nyelv használatával, saját törvényeik, öltözködésük, hagyományörző szokásaik és életmódjuk által) is törekednek elhatárolódni nem csupán a magyaroktól, hanem más roma csoportoktól is, sokkal kevésbé mutatnak hajlandóságot a költözésre. Ennek oka elsősorban az, hogy közöttük valószínűsíthető az erősebb az összetartás (évszázados vándorlásaik egymásra utaltsága miatt), így jobban számíthatnak egymás támogatására is, amit tovább erősít az egymáshoz való térbeli közelség. Ennek fontosságát tükrözi, hogy esetükben a múltban költöztek körében alacsonyabb szintű a rokon bizalmasok aránya azokhoz képest, akik nem költöztek. A rokonok, általános és alapvető támogatásukon túl, fontos információs hálózatot is képeznek, ami a jövedelemszerzést is segíti, többek között a kiaknázatlan üzleti lehetőségek, a „gazdasági niche” betöltését, ami a mobilitási létforma fenntartásával, és a munka szabadságának megőrzésével jár együtt. Az oláh emberek különállási törekvéseit jól mutatja, hogy még ugyanazon településen belül is nem csupán a többségi társadalom képviselőitől, hanem más roma csoportoktól is elhatárolódnak, mind térbelileg, mind kommunikáció terén, mind pedig sajátos közösségi életük jellegével, ami a csoportok közötti számos konfliktus forrása is egyben.

Mivel esetükben a társadalmi beágyazottság növeli a költözési kedvet, annak hiánya tovább fokozza az elkülönültségüket.

Végül megállapíthatjuk, hogy a beások körében a kedvezőbb anyagi-gazdasági helyzet sarkall leginkább a költözésre. A Dél-Dunántúlon élő beások között gyakori a rendszeres munkavégzés - ha máshol nem, saját háztáji gazdaságaikban-, ami jelentős mértékben kapcsolódik a mezőgazdasági termeléshez. A térség társadalmi nyitottsága és az erősebb roma integrációs törekvések jobb társadalmi-gazdasági együttműködést teremtettek meg a roma és a nem-roma lakosság között. Mindez alapja a biztosabb megélhetésnek, míg a költözéshez szükséges plusz anyagi forrásokat pedig valószínűleg a cirkuláris jellegű, külföldi munkavállalói tevékenység által teremtik elő a beások. Körükben a romungrókhoz képest szintén alacsonyabb költözési vágy valószínűleg annak a hatása, hogy ők évszázadok óta a déli határvidék mentén letelepedve élnek, sikeresen integrálódtak a társadalomba, s közben számíthatnak egymás támogatására, a határon túlról is – hiszen közösségi hálózataik nemzetközi szinten is igen kiterjedtek és jól funkcionálnak.

5.1 A kutatás erőssége és korlátai

A vizsgált populáció létszámát illetően nem rendelkezünk pontos adatokkal. Még az országos népszámlálási adatbázisban is a roma származás regisztrálása önbevallás alapján történik, így a reprezentatív mintavétel továbbra sem lehetséges. A társadalomtudományi felmérések is általában homogén csoportként kezelik az etnikai roma csoportokat, melyek azonban egymástól számos területen eltérő, különböző történelmi-kulturális múlttal rendelkező heterogén csoportokat alkotnak, melyek között ezért a különbségtétel indokolt. A vizsgálat alapját képező nagymintás adatbázis először adott lehetőséget arra, hogy a roma népesség három alcsoportját vizsgáljam és hasonlítsam össze, a megadott hipotézisek mentén haladva, azt állítva, hogy az egyes alcsoportok bizonyos szempontok szerint különböznek egymástól.

5.2 Jövőbeni kutatási irányok

A jövőben érdemes a megkezdett kutatási irányt tovább folytatni, és a magyarországi roma csoportokat külön-külön is vizsgálni, valamint jellegzetességeiket, hasonlóságait, illetve különbségeiket egyaránt megismerni, feltárni. Az így bővülő ismereteink a sikeresebb társadalmi integrációt oly módon szolgálhatnák, hogy a különböző roma csoportok számára célzott szociálpolitikai irányelvek és beavatkozási módszerek kidolgozását és megvalósítását tennék lehetővé, figyelembe véve a csoportok sajátosságait és egyedi vonásait.

6. Saját közlemények jegyzéke

A disszertációhoz kapcsolódó közlemények

- Ember, Zs., Huszti, É., & Lénárt, I.** (2023). Should I Move? The Benefits and Costs of Spatial Mobility for Different Groups of the Roma Population. *European Journal of Mental Health*, 18, 1-20.
<https://doi.org/10.5708/EJMH.18.2023.0010>
- Lukács J. Á., Szabó, T., Huszti, É., Komolafe, C., Ember, Zs., & Dávid, B.** (2023). The role of colleges for advanced studies in Roma undergraduates' adjustment to college in Hungary from a social network perspective. *Intercultural Education*, 34(1), 22-42.
<https://doi.org/10.1080/14675986.2022.2144051>
- Ember, Zs.** (2022). Mentális egészség, mentális betegség – orvostörténeti és társadalmi megközelítésben. *Kaleidoscope*, 12(24), 203-219.
<https://doi.org/10.17107/KH.2022.24.203-219>
- Lukács J. Á., Szabó T., Huszti, É., Ember, Zs., & Pethesné Dávid B.** (2022). A roma szakkollégiumok szerepe a hallgatók mindennapjaiban. *Rendvédelmi Tudományos Folyóirat (On-line)*, 11(1), 30-38.
<https://doi.org/10.53793/RV.2022.1.2>
- Ember, Zs.** (2019). Nyíregyházi, telepi körülmények között élő, 18-29 éves roma fiatalok egészségmagatartása (fókuszcsoporthoz interjú). *Acta Medicinæ et Sociologica*, 10(29), 84-100.
<https://doi.org/10.19055/ams.2019.10/29/7>
- Huszti, É., & Ember, Zs.** (2019). Társas kapcsolatok és mentális egészség szegregált településrészekén. *Egészségfejlesztés*, 60(5), 36-45.
<http://dx.doi.org/10.24365/ef.v60i5.518>
- Dávid, B., & Ember, Zs.** (2019). A társas kapcsolatok jelentősége az egészségtudatosságban. In Feith, H. & Falus, A. (Ed.) *Egészségfejlesztés és nevelés*. 87-93.
<https://doi.org/10.1556/9789634544456>
- Ember, Zs.** (2018). Serdülőkorúak egészségmagatartása a negatív életesemények, a társas támogatottság, valamint a protektív és kockázati magatartások vonatkozásában. *Acta Medicinæ et Sociologica*, 9(26), 21-44.
<https://doi.org/10.19055/ams.2018.9/26/2>

Konferencia előadások

II. Nyíregyházi Ifjúságkonferencia, Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar, 2018. április 19. Sport és egészség szekció. Előadás címe: **Serdülőkorúak egészségmagatartása a negatív életesemények és a társas támogatottság vonatkozásában.**

XIII. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia, Debreceni Egyetem, Egészségügyi Kar, 2019. 12. 05., Egészség- és orvostudományi szekció. Előadás címe: **KRSZH-ALUMNI-hallgatók többszemponú vizsgálata.**

Doktorandusz Fórum 2021 – 2021.06.09. (Zoom-platfromon) Előadás címe: **Hátrányos helyzet összefüggései: mentális egészség, lakókörnyezeti jellemzők és személyes kapcsolathálózati struktúra.**

Poszter előadások

4th European Conference on Social Networks (EUSN 2019) – Zürich, September 9-12: **Composition of personal network and its effects to mental health among roma people living in segregated neighbourhoods**

Semmelweis Egyetem PhD Tudományos Napok 2020 – Budapest, 2020.08.31-09.01. Mental Health Sciences section. Előadás címe: **Disadvantaged Populations' Mental Health in Segregated Settlement Areas.**

A disszertációhoz nem kapcsolódó egyéb közlemények/konferencia előadások

2015/2016. évi helyi Tudományos Diákköri Konferencia, Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar. Előadás címe: **A holisztikus egészség megvalósításának lehetőségei a XXI. században az egyéniséggé válás és az egyéni felelősségvállalás által.**